volledige mededeeling nota nemen, dat wij er een enkel punt uit ter toetse brengen.

We geven daartoe eerst het woord aan Ds. Bos.

»De inhoud dezer openbaring" n.l. der openbaring Gods, »in den ruimsten zin," d.i. generale en speciale, natuurlijke en bovennatuurlijke Godsopenbaring, »heeft haar archetype in de scientia libera in het bewustzijn Gods; berust op den grondslag der decreta in den wil Gods; is belichaamd in al wat buiten Gods wezen door Zijn wil als creatuur bestaat."

Dus »is *belichaamd in* al wat bestaat. Dus *niet:* wat als creatuur bestaat is de openbaring *zelve*, maar God openbaart zich *in* den kosmos. God bestaat in zichzelven, ook buiten den kosmos; olschoon de kosmos niet zonder en buiten God bestaat. God is immanent *in* en transcendent *boven* de wereld.

»En vormt om al deze redenen één organisch geheel." *Wat* vormt één organisch geheel? »De inhoud der openbaring." Dus *niet* de kosmos en de Theos; *ook niet* de kosmos en de openbaring, maar de openbaring Gods in den kosmos. Die eenheid der openbaring Gods, in den ruimsten zin, berust op de eenheid Gods. »Vormt één organisme." De kosmos vormt één organisme; doch die kosmos, als organisme, is te onderscheiden van God, Die zich in den kosmos openbaart, en dus is de kosmos als een organisme ook te onderscheiden van de openbaring Gods in den kosmos. Dat vormt *samen* nooit één organisme.

Of dat dualistisch is? Ja: God en kosmos, Schepper en schepsel zijn twee en niet één organisme. Niet zooals de Dooperschen, en vóór hen de Doceden wilden, alsof de kosmos per se onrein zou zijn: het is Gods werk, waarin God zich openbaart, waarin Gods deugden uitblinken, waarin God te eeren en te verheerlijken is. Doch men mag uit de eenheid Gods en de eenheid der openbaring Gods, daarop gegrond — en uit den organischen samenhang van den kosmos, en de openbaring Gods in heel den kosmos, *niet besluiten* tot de *organische* eenheid *van al het bestaande*, om zoo te komen tot het organisme van alle wetenschap.

Te zeggen, dat de inhoud der openbaring Gods één organisme is, en dat die inhoud de kosmos is, is niet juist. De openbaring Gods is de openbaring van Zijn wezen; in zichzelf onkenbaar; voor zoover God zich heeft willen openbaren, en de mensch God kan leeren kennen, en moet leeren kennen, opdat hij zijnen God verheerlijke. De H. Schrift spreekt daarvan: »Opdat wij den Waarachtige kennen". »Dit is het eeuwige leven, dat zij U kennen". Wij kunnen God echter niet tot in het oneindige doorzoeken.

Beter ware dus gezegd: »de inhoud dezer openbaring vormt één geheel, omdat God één is, en om het organisch verband van den kosmos, waarin God zich geopenbaard heeft.

»Kosmos" en »openbaringsinhoud" — is niet hetzelfde. De openbaring, en ook de openbaringsinhoud is *in* den kosmos. In de 2de stelling staat dat »de inhoud dezer openbaring *belichaamd is in* al wat buiten Gods Wezen door Zijn wil als creatuur bestaat, d. i. in den kosmos." Dus *in* den kosmos is de inhoud der openbaring, De kosmos *zelf* is de openbaring niet. Daarom niet één object: »dien kosmos," maar *twee* objecten de openbaringsinhoud, of God, voor zoover Hij zich geopenbaard heeft, en de kosmos, *waarin* Hij zich heeft geopenbaard, of waarin de openbaring belichaamd is. Men kan dus eigenlijk niet zeggen dat »alle wetenschap des menschen den kosmos tot object heeft", want *God* is ook een object der wetenschap, n.l. der wetenschap, die men Theologie noemt. In de Theologie is niet de kosmos object, maar de Theos, Die zich geopenbaard heeft in den kosmos.

In zoover is er dus *verband* in alle wetenschappen, dat er geen wetenschap is *buiten* den kosmos, omdat wij niets weten zonder den kosmos, waartoe ook de mensch zelf behoort. Er zou dus geen wetenschap zijn, als er geen kosmos was, en alle wetenschap bepaalt zich tot den kosmos en wat van God in den kosmos is gelegd en uit den kosmos van God kan worden gekend. Ook moet alle wetenschap in alles God zien en verheerlijken. Doch het is niet juist uitgedrukt, dat in alle wetenschap de kosmos het object is, want dan wordt óf alle wetenschap kosmologie en is er geen Theologie, óf alle wetenschap wordt Theologie en zijn er geen kosmologische wetenschappen meer, maar wordt de kosmos Theos.

»En hangt daarom objectief in al hare deelen organisch samen". Deze conclusie is natuurlijk niet zuiver als de praemisse niet opgaat. Als niet *organisch* samenhangt: de kosmos en de openbaring Gods — ofschoon er *verband* tusschen beide is — dan is ook niet bewezen, dat »alle wetenschap" organisch samenhangt, want als er geen organisch verband in de objecten is, dan ook niet in de wetenschap dier objecten.

Over dit hoogst gewichtige punt nu veroorloven we ons een korte opmerking.

In den Heere onzen God zijn *inblijvende* en zijn *uitgaande werkingen*, en alle *openbaring* behoort tot *de laatste;* ook de openbaring *over* de *inblijvende* werkingen.

De eeuwige generatie is een *inblijvend* werk. Als zoodanig viel dit dan ook geheel buiten onze kennis. En kennis van deze »inblijvende werking" ontvangen we eerst daardoor, dat een uitgaande werking ons dit eeuwig aanbiddelijke mysterie openbaart, en ons oproept om het te belijden.

Zoodra men op ons *kennen* komt, moet men derhalve bij de *inblijvende* werkingen onderscheid maken tusschen die *inblijvende* werkingen, waarover door uitgaande werking iets aan ons menschen geopenbaard werd, en die andere waarover *geen* uitgaande werking ons eenige openbaring bracht.

Stel nu, er is zulk een inblijvende werking waarover ons *niets* geopenbaard is door een uitgaande werking, dan blijft dit voor ons een *volstrekt* mysterie, een volkomen geheimnis, en noch van het feit dat er zulk een inblijvende werking bestaat, noch van de wijze hoe ze werkt, weten we iets hoegenaamd af.

Ze valt buiten alle menschelijke besef, begrip en wetenschap.

Menschelijk besef, kennis of wetenschap kan nooit iets anders tot inhoud hebben dan de *uitgaande* werkingen Gods.

Met opzet voegen we er *besef* bij, en nemen dit in den wijdsten zin als alle aandoening, gewaarwording en mystiek der ziel omvattend, dus ook de inwoning in ons en de inwerking van den Heiligen Geest.

Als God Drieëenig mij wederbaart ten leven is dit een *uitgaand* werk. Als Hij mij den Heiligen Geest schenkt is dit een *uitgaand* werk. En evenzoo is het een uitgaand werk, als God de Heere den *sensum Divinatis*, gelijk Calvijn het noemde, d. i. »het gevoel van Gods aanwezigheid" in mijn hart doet werken.

Uitgaand is eindelijk evenzeer de zending van den Middelaar tot deze wereld door de vleeschwording. Niemand toch, der zake kundig, zal zeggen, dat er na Bethlehem een *verplaatsing* van den Tweeden Persoon heeft plaats gehad, zoodat in het Eeuwige Wezen alleen maar de Eerste en de derde Persoon zouden zijn overgebleven.

Ook de Vleeschwording is een werk der openbaring, evenals de uitgang van den Heiligen Geest, en beide zijn *uitgaande*, daden.

Elk inblijvend werk staat derhalve, als zoodanig, *geheel* buiten ons. Voor ons besef, voor onze kennis, voor onze wetenschap gelden alleen de uitgaande werkingen. En tot die uitgaande werkingen nu behoort zoowel de *schepping* en *herschepping*, als het zich *openbaren* van God in die schepping en herschepping.

Nu noemt men dit alles saâm *het heelal* of den kosmos.

Edoch (en hier komt nu het misverstand op, wat maakt dat men elkaar niet verstaat) dit woord *kosmos* kan in meer dan één zin gebezigd worden.

Men kan van *kosmos* in *deistischen* zin spreken, en dan wordt er onder verstaan de geschapen dingen, zonder meer, en ligt de openbaring als zoodanig er buiten.

Of men kan het woord kosmos in *pantheïstischen* zin verstaan, en dan valt elke onderscheiding tusschen de dingen die bestaan en de openbaring in die dingen weg.

Of eindelijk men kan het woord kosmos in *theïstischen* zin meenen, en dan heeft men onder kosmos te verstaan *tweeërlei:* 1°. de zijnde dingen als openbaringsinstrumenten en 2°. hetgeen in dit zijnde van God gekend wordt.

Neemt men het nu *deïstisch*, dan natuurlijk is »de wetenschap" niets dan de wetenschap der geschapen dingen, en ligt daarnaast en daarbuiten de vraag, wat men van God kent. Wetenschap en Theologie staan dan los naast elkaar.

Verstaat men het *pantheïstisch*, dan is de kennis der bestaande dingen zelve de kennisse van God. Wetenschap en Theologie zijn dan *hetzelfde*. Voor Theologie als afzonderlijk deel van kennis is dan in de wetenschap geen plaats.

Maar begrijpt men den kosmos in *theïstischen* zin, dan heeft de wetenschap tot inhoud *alle* uitgaande werkingen Gods, in schepping en herschepping en in de openbaring door en over die beide, en is de wetenschap derhalve de wetenschap van deze uitgaande werkingen, maar in twee samenhangende deelen uiteenvallende, 1°. de wetenschap van die uitgaande werkingen als openbaringsinstrumenten; en 2°. de wetenschap van hetgeen God ons in die uitgaande werkingen aangaande zichzelven openbaart. Alzoo de Theologie als zelfstandig lid *in* het lichaam der wetenschap.

Geheel dit verschil van gevoelen hangt derhalve uitsluitend aan de vraag, hoe ge den kosmos opvat.

Is onder het *heelal* metterdaad *alles*, of *niet* alles te verstaan?

Enkel al het geschapene? Of ook de herschepping? En met schepping en herschepping ook alle openbaring die God in en door en over beide aangaande zich zelven geeft?

En dan is ons antwoord: *Dat alles* saâm is de *kosmos*, want dat alles zijn zijne uitgaande daden. En alleen alle uitgaande daden Gods saâm stellen het onderscheid tusschen God in zijn verborgen wezen en hetgeen van Hem uitging of uitstraalt.

Er moet dus wel misverstand in het debat blijven, zoolang de één *kosmos* in den éénen, en de andere *kosmos* in den anderen zin begrijpt.

Dan raken over en weer de argumenten niet.

En mogen we het nu ten slotte theologisch uitdrukken, dan zeggen we: Er is openbaring en er is instrument van openbaring. Instrument van openbaring nu is alle product van schepping en van herschepping.

De wetenschap nu buiten de Theologie onderzoekt het *instrument* der openbaring dat in het geschapene ligt als zoodanig. De Theologie onderzoekt 1°. het instrument dat in de herschepping ligt, en 2°. de openbaring omtrent Gods wezen en werk, die in het instrument van schepping en herschepping beide spreekt. En de Philosophie stelt de uitkomst van beider onderzoek in verband.

Die wetenschap *buiten* de Theologie nu, die wetenschap *der* Theologie, en die wetenschap der *Philosophie* saâm vormen met elkander *de* wetenschap, niet door een optelsom, maar als saâm het ééne lichaam onzer kennis vormend. En die kennisse is één, omdat er noodzakelijk organisch verband bestaat, ten eerste tusschen de openbaring en het instrument van die openbaring, ten tweede tusschen de schepping en de herschepping, en ten derde tusschen Gods wezen en zijne volgens zijn Besluit uitgaande daden.

Hiermede is, zoover we zien kunnen, dit geschilpunt wel kortelijk, maar toch volledig toegelicht.

Alle wetenschap heeft tot hoogste doeleinde de verheerlijking van onzen God te dienen; de buiten-theologische wetenschap door ons het instrument van Gods openbaring in het geschapene, en dus ook van het historisch gewordene te doen kennen; de theologische wetenschap om ons de openbaring in het geschapene, de herschepping en het geopenbaarde in de herschepping te doen kennen; en de philosophische wetenschap, om beider resultaat ineen te zetten.

Zeer zeker moet steeds, gelijk Ds. Bos terecht opmerkt, streng en scherp het onderscheid tusschen God en den kosmos in het oog worden gehouden. Wie dit niet doet is pantheïst. Maar voor ons menschen is geen andere kennisse van God dan uit het geopenbaarde en door openbaring mogelijk. En mits nu maar duidelijk en scherp tusschen het instrument der openbaring en de openbaring in en door dat instrument onderscheiden worde, blijft alle grens hier scherp geteekend en onverflauwd.

Buiten de *uitgaande* daden Gods is er voor ons *geene* kennis van den Eeuwige, noch mystieke noch noëtische; en alle uitgegane daad Gods is *buiten* God, niet *in* God, en behoort daarom tot het mystiek begrip *van kosmos*.

Geheel hier buiten ligt de afzonderlijke vraag naar den Logos in God, den Logos in het geschapene, en den Logos in onzen menschelijken geest; de drie gegevens die onze menschelijke kennis en de wereld van ons denken beheerschen; op grond waarvan Prof. Bavinck zeer terecht staande hield, dat er in ons denken zelf en alzoo in alle wetenschap openbaring is.

Met opzet echter lieten we dit afzonderlijk punt buiten het geding; natuurlijk bereid om ook hierop nader in te gaan.

Alleen door zich telkens tot één enkel punt van het debat te bepalen, komt men tot helderheid.

Repliek.

Aan onzen wensch, dat de heeren Hovy en Van Beeck Calkoen niet in hun stilzwijgen volharden zouden, is nu reeds door den heer Hovy voldaan.

Hij zond ons dit schrijven:

Geachte Redactie!

Het heeft u goed gedacht in de *Heraut* van Zondag 1 dezer een artikel te wijden, niet alleen aan de schoone oratie van den hoogleeraar Dr. Woltjer, maar ook aan de mutatiën, welke plaats gehad hebben in de collegiën van Curatoren en Directeuren.

Bij die gelegenheid kwam dus ook ter sprake mijn aftreding als Directeur der Vereeniging voor Hooger Onderwijs op Gereformeeerden grondslag.

Waardeerende de vriendelijke woorden, welke daarin voorkomen, om het weinigje in herinnering te brengen, dat ik voor onze geliefde Universiteit mocht doen, zij het mij echter vergund de verzekering te geven, dat uwe beschouwing volstrekt niet door mij kan worden gedeeld, waar het uwe beoordeeling geldt der motieven, die mij noopten mijn ontslag als Directeur in te dienen.

Het is daarom, dat ik u beleefd verzoek deze weinige regelen in uw volgend nummer te willen overdrukken.

De rede van mijnen hooggeachten vriend en broeder Dr. Woltjer is door mij, eerst met de meeste belangstelling en instemming aangehoord, en daarna aandachtig gelezen. Volkomen stem ik met hem in, dat het de heerlijke taak onzer Hoogeschool is op elk gebied der wetenschap door te dringen tot den diepsten grond, en onder de voorlichting des Heiligen Geestes de gedachten Gods op te sporen; en ik kan slechts bidden en wenschen, dat al onze Hoogleeraren meer en meer de bekwaammakende genade van God ontvangen mogen, om elk op hun terrein daarin een inzicht te bekomen, en zóó in staat te zijn hun discipelen in dat heiligdom binnen te leiden.

Vergeten mag evenwel niet, dat ook hierin de Heere de Vrijmachtige is, en dat het meerder of minder klare inzicht in deze dingen eene vrije genadegave is van Hem, die is de Vader der lichten, van Wien alle goede gaven en alle volmaakte giften afkomende zijn; zoodat ook in deze geldt: »Wat hebt gij, dat gij niet hebt ontvangen?" De eene Hoogleeraar zal ook in deze dingen meer licht hebben ontvangen dan de andere. Hierin komt ook Gods vrijmacht uit, die *mate en tijd* bestemt naar Zijn welbehagen.

De reden, waarom ik geen vrijmoedigheid heb gevoeld in mijn betrekking van Directeur te blijven, is, dat ik mij van den beginne tot aan het einde niet heb kunnen vereenigen met de *wijze*, waarop tegen den hoogleeraar de Savornin Lohman Sr. is geprocedeerd.

Begonnen in de talrijk bezochte vergadering op Seinpost, den 27en Juni 1895, na geheime voorbereiding, zonder voorafgaande kennisgeving aan den betrokken hoogleeraar, noch aan de Collegiën van Directeuren en Curatoren, na eene openbaar gemaakte verklaring, *drie maanden te voren gedateerd*, nl. den 22en Maart 1895, waarin *al* de hoogleeraren, dus ook genoemde titularis, verklaarden, »dat zij elk voor zich en gezamenlijk hunne roeping erkenden om het door hen gegeven onderwijs geheel en uitsluitend op den grondslag der Gereformeerde beginselen te doen rusten", en voorts, »dat de vraag, hoe dit voor het onderwijs in het gemeen en voor de onderscheidene vakken afzonderlijk te verwerkelijken zij, onder inroeping van de hulpe Gods, van nu voortaan een onderwerp ook van hun gemeenschappelijk onderzoek zou uitmaken", heeft men m. i. te veel willen *dwingen*, wat als eene verbeurde genadegave van den Heere had behooren *afgebeden te zijn*.

Immers, bovenstaande openlijke verklaring had eene geschiedenis achter zich. De gezamenlijke hoogleeraren hadden ontwaard, dat in den kring der vrienden der Universiteit onzekerheid was gerezen, of wel alle onderwijs beantwoordde aan art. 2 der statuten. Dit had hun aanleiding gegeven deze hoogst ernstige aangelegenheid voor het aangezichte Gods onderling te bespreken, daar zij zich allerminst konden verhelen, dat de ernstige roeping, die in art. 2 ligt opgesloten, eerst van lieverlede in haar volle beteekenis voor hen trad en eerst hierdoor bij de onderscheidene vakken van onderwijs tot haar volle recht zouden kunnen komen.

Dit hadden zij zelven openlijk uitgesproken, in de hoop, dat nu alle ongerustheid (althans voor het oogenblik) zou zijn weggenomen.

De besprekingen hebben ook plaats gehad — zelfs tot aan den 24sten Juni — maar uiteraard nog veel te kort, om nu reeds conclusiën te kunnen maken tot welke resultaten die leiden zouden.

Wat ware natuurlijker geweest, dan dat men onder deze omstandigheden *geene* openlijke manifestatien hadde gedaan — dat bovenal de hoogleeraren al hun invloed gebruikt hadden om tot geduld te manen, waar toch zulke gewichtige, maar tevens ook; zulke hoogst ingewikkelde besprekingen moesten voorafgaan, om tot eenstemmigheid te geraken — dat men bij verschil van inzicht elkander in den geest der zachtmoedigheid en langmoedigheid hadde trachten te overtuigen, »onder inroeping van de hulpe Gods", onder gestadige afsmeeking van dien Geest, die in alle waarheid leidt.

In plaats van dat heeft de Seinpost-demonstratie plaats gehad.

Dat deze zaak mij ontzettend heeft geschokt en bedroefd, behoef ik hier niet breed uiteen te zetten.

Van dat oogenblik is desniettegenstaande nog mijn voortdurend gebed geweest, dat het geschokt vertrouwen alsnog mocht worden hersteld; dat geen poging onbeproefd mocht gelaten om den man te behouden, die van af de oprichting aan onze Hoogeschool was verbonden geweest; voor wiens aanvaarding van het hoogleeraarsambt, bij totaal gebrek aan onderwijskracht, wij den Heere zoo hartelijk hadden gedankt; die, na tijdelijke nonactiviteit, ten tweeden male zitting had genomen onder den rei der hoogleeraren; die als strijder voor de rechten der Gereformeerde kerken het hart van ons Gereformeerde volk had gewonnen; wiens onderwijs als bekwaam jurist onzen studenten vele jaren ten goede was gekomen. Het heeft echter zoo niet mogen zijn. De uitspraak der algemeene vergadering te Leeuwarden, waar met zoo groote meerderheid van stemmen de motie werd aangenomen, welke den heer Lohman wel moest dringen thans reeds zijn ontslag als hoogleeraar aan te vragen, gaf den doorslag. Mijn vriendelijke bede een anderen weg te volgen, mocht volstrekt geen gehoor vinden. Het wil mij zoo voorkomen, dat op die vergadering door allen, die tegenwoordig waren, zal gevoeld zijn, dat mijn mandaat als directeur daardoor *moest* eindigen. Men zou zelfs recht gehad hebben te eischen, dat mijn plaats door een ander wierd ingenomen, die in deze meer homogeen was met den geest der vergadering.

Nu weet ik wel, dat gij zult antwoorden, dat ik niet principieel genoeg ben. Gij schreeft het reeds: gebrek aan doorzicht, tekortkoming in het gevoel, wat er op het spel stond, waren oorzaak dat om bijzaken de hoofdzaak over het hoofd gezien werd. Ik laat u in dit oordeel geheel vrij, al meen ik zulks te mogen betwijfelen; evenals ook door mij zeer stellig wordt betwijfeld, dat ik door mijn besluit zou hebben »medegewerkt om het klare en heldere inzicht ook bij den heer Lohman nog meer te verduisteren."

In dezen sta en val ik mijnen eigen Heere, die alle dingen weet.

Wat uwe redactie bedoelt (althans waar het mijn persoon geldt) onder »een beker van verdrietelijkheid, soms met zeer bittere druppelen gemengd, die zij tot den bodem heeft geledigd" — is een volzin, die mij ten eenemale duister voorkomt, aangezien ik nimmer *iets* geschreven heb dan in uw eigen blad, waaromtrent ik met alle gerustheid het oordeel uwer lezers durf afwachten.

Onder deze omstandigheden aan te blijven als *Directeur*, was mij niet mogelijk, hoeveel mij ook kostte deze betrekking op te geven. Hoe ik mij ook onderzoek voor het aangezicht des Heeren (en ik heb in deze veel gebeden, dat ik niet mijn eigen weg mocht gaan; dat ik niet wijs mocht zijn boven hetgeen ik behoorde wijs te zijn) ik kan nog tot geen ander inzicht komen.

Wel geef ik u echter de verzekering, dat nochtans de Vrije Universiteit de liefde van mijn hart heeft; dat ik haar om des beginsels wille de eenige stichting acht, (althans voor de faculteiten, waarin onderwijs wordt gegeven) waarheen Christenouders hun zonen mogen zenden, om in hunne conscientien vrij te zijn en te kunnen blijven bidden met een oprecht hart: »Leid ons niet in verzoeking, Heere", zoodat ook mijn gebed voor haar bloei en geestelijken wasdom verzekerd is. Mijn plaats als Directeur is reeds weer goed bezet door den beproefden vriend onzer stichting, den heer Van Alphen, zoodat in den gang van zaken geen stoornis is gebracht. Mijne verhouding tot onze Hoogeschool blijft dus dezelfde, evenals die van elk belangstellend lid onzer Vereeniging, en niet het minste hoop ik, dat ook de studenten, die ik oprecht lieheb als jonge mannen, die in de waarheid begeeren te wandelen, die in het Woord des Heeren hun sterkte zoeken om den booze te overwinnen, mij ook thans nog zullen willen blijven beschouwen als hun vriend en mijn huis niet zullen mijden, doch integendeel mij hun gezelschap vaak zullen willen schenken. Zij kunnen ervan verzekerd zijn steeds met hartelijkheid te zullen worden ontvangen.

U dankende voor de plaatsruimte, teeken ik

Hoogachtend

W. Hovy.

Amsterdam, 2 Nov. 1896.

Dit schrijven, dat pas inkwam, toen over de geheele ruimte van de *Heraut* reeds beschikt was, noodzaakt ons andere stukken te laten liggen.

Plaats om er nu reeds op te antwoorden, ontbreekt geheel.

Toch zal *uitstel* geen *afstel* zijn.

Thans zeggen we alleen: *Dankbaar, maar niet voldaan.*

Elk lezer, die ons vorig stuk vatte, zal dit begrijpen.

Comrie.

Dr. Honig laat Comrie niet los.

Nu weer bezorgde hij ons een uitgave van Comries *Zevende* Zondag *over het Geloof.*

Een altijd der lezing overwaardig stuk uit het grootere werk.

Ook is de uitgave keurig.

Ze doet den uitgever Honig te Utrecht eere aan.

Uit de Pers.

Hollands Kerkblad geeft op verzoek van den heer Chevallier, burgemeester van Krommenie, nog eens een korte uiteenzetting van de reden, waarom noch een dienstdoend noch een uitgediend predikant buiten de plaatselijke kerk denkbaar is.

Hij schrijft er van:

Het ambt van dienaar des Woords is een afzonderlijk ambt der geïnstitueerde kerk. Het is nergens anders dan in de geïnstitueerde kerk, d. i., in de plaatselijk geïnstitueerde kerk. Het zit ook in geen enkel ambt in; het is een afzonderlijk ambt.

De gedachte, dat b. v. een professor in de theologie natuurlijk het recht heeft om te prediken en de sacramenten te bedienen, is door en door ongereformeerd, onbijbelsch. Dat recht heeft *alleen* een dienaar des Woords als van Christus tot dezen dienst gegeven aan de plaatselijke kerk. Waar het leven van Christus' kerk georganiseerd is, gelijk in ons vaderland, daar mag *niemand* het Woord prediken of de sacramenten bedienen noch in eenige kerk, noch te Bloemendaal of Veldwijk, noch waar ook dan alleen een dienaar des Woords eener plaatselijke kerk. Niemand, wie of wat hij ook zij, is hij professor, is hij volksvertegenwoordiger, staat hij aan het hoofd van een Hospitium, van een inrichting voor kranken, voor weezen of voor wat ook, — altegader zeer gewenschte levensroepingen, — het recht om te prediken *mist* hij, zoo hij niet *tevens* dienaar des Woords eener plaatselijke kerk is.

Onze Gereformeerde kerken spreken zich dienaangaande onomwonden uit in Artikel 3 der kerkenorde. En de praktijk onzer Gereformeerde kerken was in dit opzicht in vroeger eeuw zeer nauwkeurig. Een hoogleeraar in de godgeleerdheid aan één der universiteiten b. v. te Leiden, die niet door de plaatselijke kerk tot dienaar des Woords beroepen was en dus *bij* zijn hoogleeraarsambt *bovendien* in het ambt van dienaar des Woords was bevestigd, mocht *niet* voor de gemeente optreden en deed dat dan ook *niet*. Gij leest dan ook op de werken dier hoogleeraren meestal hun dubbele qualiteit, hun beide ambten: hoogleeraar aan de Universiteit en dienaar des goddelijken Woords.

Ook thans mag geen andere praktijk worden goedgekeurd. Een hoogleeraar, die *niet* tevens dienaar des Woords is, mag *niet* in den dienst des Woords optreden. Bij hen zoowel als bij Regenten van Hospitia en leiders van Gestichten vrage men vooraf: is deze broeder *ook* dienaar des Woords eener plaatselijke kerk. Alleen als hij dienaar des Woords eener plaatselijke kerk is, kan hij in de bediening des Woords optreden. Alle andere qualiteiten blijven hier volkomen buiten rekening. Zelfs het kerkelijk doctoraat, mede een ambt der plaatselijke kerk (waarom toch vindt dat ambt met betrekking tot de theologie, de opleiding en zoovelerlei belang geen bespreking?) zelfs het kerkelijk doctoraat, mede een ambt der geïnstitueerde plaatselijke kerk, geeft geenerlei recht om op te treden in den dienst des Woords, zoolang de docter ecclesiae niet tevens als dienaar des Woords, dus nu in twee ambten, door de gemeente verkozen en bevestigd is.

In alle gevallen en voor alle personen geldt hetzelfde antwoord op de vraag: mag deze of die, hier of daar, in prediking of sacramentsbediening optreden? Dit eenige antwoord luidt: ieder mag overal optreden in den dienst des Woords indien hij daar optreedt *als dienaar des Woords eener plaatselijk geïnstitueerde kerk* en dus binnen de grenzen van de bevoegdheid dier kerk.

Anders *niemand*, en *nimmer*, en *nergens*.

Waar dus een kerkeraad iemand wil noodigen voor den dienst des Woords, is hij geroepen te vragen, *niet*: is de gewenschte persoon Professor, Regent of Volksvertegenwoordiger? en ook *niet*: is hij vroeger dienaar des Woords *geweest*? maar alleen: is hij thans *dienaar des Woords eener plaatselijke kerk?*

En dit past de schrijver dan aldus op het emeritaat toe:

Waar wij dit beginsel onzer kerkenorde, zoo duidelijk als ons mogelijk was, hebben uitgesproken, daar laten wij thans een woord over het emeritaat volgen.

Dienaangaande toch bestaat blijkbaar nog veel misverstand.

Door het emeritaat gaat iemand niet *uit* het ambt van dienaar des Woords, maar hij blijft er juist *in*. Door het emeritaat wordt een dienaar des Woords, die door ouderdom, ziekte of anderszins onbekwaam wordt voor de *uitoefening* van zijn dienst, *voor zoover* of *voor zoolang* of in *die mate* als die uitoefening voor hem onmogelijk is, van die verplichting ontheven. Hij *blijft* echter dienaar des Woords in de plaatselijke kerk, die hem beriep. Hij behoudt de bevoegdheid tot den dienst in die kerk, voor zooveel zijne krachten toelaten, altoos naar het oordeel des kerkeraads. En hij blijft ook tot dien dienst verplicht, voor zoover de ontheffing door den kerkeraad niet verleend wordt of weder mocht worden ingetrokken.

Een emeritus is niet *uit* het ambt der plaatselijke kerk, maar er *in*; hij is van die kerk niet *af*, maar hij *blijft* tot haar behooren. Elders gaan wonen kan hij nooit zonder weten en willen van zijn kerkeraad, wiens dienaar des Woords hij is. Ten allen tijde kan hij teruggeroepen worden door zijn kerk, natuurlijk behoudens de rechten en plichten van het kerkverband. Elders prediken kan hij nooit dan alleen als dienaar des Woords van de kerk, wier dienaar hij is, en dus voor verantwoording van die kerk. *Zijn kerk* heeft daarvoor de bewilliging noodig van den kerkeraad ter plaatse, waar hij optreedt. De kerkeraad, die hem emeriteerde, blijft ten volle voor hem verantwoordelijk. Hij blijft voor rekening van dien kerkeraad. Is hij tot den dienst weer bekwaam, zoo moet zijn kerkeraad hem weer den weg tot uitoefening van dien dienst banen. En voor zijn onderhoud blijft zijn kerkeraad ten volle verantwoordelijk. Hij is en blijft dienaar des Woords van de kerk, die hem emeriteert. Emeriteerde hem b. v. Rotterdam, zoo is hij overal, waar hij woont of gaat, emeritus — dienaar des Woords van de Gereformeerde kerk te Rotterdam. En in alles, wat hem overkomt, in alles wat er met hem gebeurt, in elke kerkelijke procedure ook, die tegen hem zou opkomen, is de kerk van Rotterdam aansprakelijk voor zijn ambt en voor de zorg, waarop een dienaar des Woords recht heeft.

Dit dient helder te worden ingezien. Een kerkeraad, die meent, wij zijn van onzen dienaar *af*, indien hij emeritus verklaard is, vergist zich schromelijk. Het emeritaat verklaart juist, dat de band *blijft*. En dat de rechten en plichten dus ook niet opgeheven worden, maar *blijven*. Alleen de plicht tot *uitoefening* van den dienst wordt, voor zooveel en voor zoolang dit noodzakelijk is, opgeheven; en daarmee ook het recht tot die uitoefening. Maar alle andere rechten en plichten blijven. En met de kerkenorde in de hand heeft een emeritusdienaar, heel zijn leven door, het recht om zijn onderhoud te vorderen van de plaatselijke kerk, die hem emeriteerde. Zelfs de wereldlijke rechter zou deze vordering op grond der voor beide partijen geldende kerkenorde zonder eenigen twijfel *toewijzen*. De kerken dienen hiermee rekening te houden. Wanneer zij den band en dus ook de verplichtingen tegenover een dienaar des Woords willen *losmaken*, dan moeten zij hem *niet* emeriteeren, maar *losmaken van zijn ambt*.

Een dienaar, die niet van zijn ambt aan de plaatselijke kerk is losgemaakt, *blijft dat ambt behouden*.

Op dit *losmaken van het ambt* gaan wij thans niet nader in. Het kan alleen plaats hebben door roeping naar eene andere kerk naar Art. 10 der kerkenorde; door tot een anderen staat des levens over te gaan volgens Art. 12 der kerkenorde; of door afzetting volgens Art. 79 en 80 der kerkenorde.

Onze bedoeling is alleen aan te toonen, dat men voorzichtig moet zijn met het gebruik maken van het emeritaat. Wie meent, dat dit een onschuldig middel is, om van een dienaar des Woords *af* te komen, of om een dienaar des Woords voor alles en overal *buiten de kerk om* te gebruiken, die vergist zich deerlijk. Een emeritus-dienaar is en blijft overal verbonden aan de kerk, die hem emeriteerde. Hij is en blijft haar *dienaar des Woords*, zoolang zij hem niet met reden kan ontslaan.

Nieuw zijn deze dingen ook voor onze lezers wel niet; maar zoo klare en heldere uiteenzetting kan bij meer dan één lezer toch dienst doen tot verheldering der gedachten.